

Dede Korkut Hikâyelerinde Unvan Grupları

Gülşel Sev*

Dede Korkut Hikâyelerinde Unvan Grupları

Unvan grubu, bir şahıs adı ile bir unvan veya akrabalık gösteren ismin yan yana gelerek oluşturduğu kelime grubudur. Unvan gösteren isim, şahıs adından önce de sonra da gelebilir. Bu çalışmada Türk dili ve edebiyatı alanının en seçkin eserlerinden biri olan Dede Korkut'taki unvan grupları ele alınmıştır. Tespit edilen gruplar, 23 ana başlık altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, hikâye, unvan, unvan grubu.

Apposition Groups in Dede Korkut Stories

Apposition group is a group of words consisting of a personal name together with an apposition word or with a word showing relationship. The noun representing the apposition can be after or before the personal name. In this study, the apposition groups of Dede Korkut, one of the substantial works of Turkish Language and Literature, has been studied. Groups in question have been examined under 23 subgroups.

Key Words: Dede Korkut, story, apposition, apposition group.

* Yard. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi.
sev_g@ibu.edu.tr

Giriş

Unvan sözcüğü Arapça kökenli bir sözcük olup, *Türkçe Sözlük*'te bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan ad, san şeklinde açıklanır.¹

Türkçede unvanlar çoğunlukla isimlerle birlikte kullanılır. Bu şekilde unvan grupları oluşur.

Konuyla ilgili olarak yapılan gramer çalışmalarına bakıldığında araştırmacılarımız arasında birlik olmadığı göze çarpmaktadır. Şöyle ki, bazı araştırmacılarımız unvan grubu ifadesini kullanırken bazıları kullanmazlar ve başka adlandırmalar altında konuyu işlerler. Asıl sorun ise bir kısım gramercilerimizin (unvan grubu ifadesini kullansınlar ya da kullanmasınlar), unvan veya akrabalık isminin, ismin önünde mi, sonunda mı yer alacağı hususunda aynı düşünceyi paylaşmamalarıdır. Bunları görelim:

M. Ergin'e göre *unvan grubu*, bir şahıs ismiyle bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur. Şahıs ismi önce, unvan veya akrabalık ismi sonra gelir. Her iki unsur da hiçbir ek almaz. Doğrudan doğruya yan yana getirilirler. Ahmet Bey, Hasan Efendi, Nuri Çavuş, Babür Şah...misallerinde olduğu gibi.²

L. Karahan, *unvan grubunu*, bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden kurulan kelime grubu, diye tanımlar. Çağrı Bey, Ülkü Hanım, Bilge Kağan, Mehlika Sultan, Osman dayı, Fatma nine, Enver Paşa... örneklerini verir.³

A.Topaloğlu, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde konuyu, *unvan öbeği* başlığı altında işleyerek, unvan veya akrabalık ifade eden isimlerin şahıs isimlerinden sonra gelmesiyle oluşan öbek şeklinde tanımlar. Unvan öbeğini meydana getiren kelimelerin hiçbiri ek almaz. Hasan Bey, Kadir Çavuş, Fatma nine, Süleyman Şah, Ayşe teyze, Bahadır Han vb. örneklerini verir.⁴

¹ *Türkçe Sözlük*, c. 2, TDK. Yayınları, Ank. 1998, s. 2284.

² M. Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İst. 1988, s. 367. Ergin, Türkçede unvan veya akrabalık isimlerinin başa getirilmesi ile meydana gelen yapıları, unvan grubu olarak değil, Başbakan Saraçoğlu, Vali Fahrettin, Dede Korkut, Hırsız Hüseyin... vb. örneklerindeki gibi birleşik isim, söz konusu örneklerde vurgu birinci unsur üzerinde ise sıfat tamlaması olarak değerlendirir. Ergin, konuyla ilgili cümlelerini “ *bir çok dillerin aksine Türkçede unvan ve akrabalık isimleri sona gelir. Bu unutulmamalıdır.* ” şeklinde noktalar. M. Ergin, *a.g.e.*, s. 367-368.

³ L. Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ yayınları, Ank. 1993, s.31. Karahan da tıpkı Ergin gibi, birinci unsuru unvan veya akrabalık ismi olan “Sultan Orhan, Dede Korkut, Hoca Nasrettin, Doktor Murat, Hemşire Selma, Albay Turgut” gibi kelime gruplarını, unvan grubu değil, birleşik isim almıştır. Bunu da, vurguya dayandırır ve birleşik isimlerin vurgusu sonda, unvan gruplarının vurgusu başta, şeklinde belirtir. L. Karahan, *a.g.e.*, s. 32.

⁴ A. Topaloğlu, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınevi, İst. 1989, s. 146.

K. Grönbech, *Vasıflık Ad Grupları* başlığı altındaki *Tasvirî ve Belirleyici Ad Grupları* kısmında, “şimdi iki addan oluşan grupların çeşitli tiplerini, üstelik herhangi bir şekil unsuru olmadan iki adın yan yana gelmesiyle meydana gelenleri daha yakından incelemek istiyoruz.” diyerek konumuzu ilgilendiren kırkız kağan “Kırkız Kağanı” örneğini verir. Grönbech, “*Tasvirî gruplar, son unsurunun ilkinin ifade ettiği kavramı tamamıyla içine alan sıfat kuruluşlarıdır.*” şeklinde konuyla ilgili görüşlerini belirtir.⁵

Görüldüğü gibi, yukarıdaki gramercilerimiz grubu oluşturan unvan veya akrabalık isminin, isimden sonra yer alması konusunda aynı düşüncededirler.

Aşağıdaki araştırmacılarımız, bir kısmı unvan grubu ifadesini de kullanmayarak, unvan veya akrabalık isminin, şahıs isminden önce de sonra da kullanılabilceği görüşünde hem fikirdirler.

A. Cevat Emre, *Türk Dilbilgisi*'nde *Belirtme* bahsinde lâkaplar alt başlığında konumuzla ilgili açıklamalarda bulunur. Tarihte birçok sadrazam reis, kapitan...Mehmet, Ahmet, Hasan, Ali veya Mustafa Paşalar vardır; lâkaplarıyla anılarak adaşlarından ayrılırlar: Köprülü Mehmet Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Barbaros Hayrettin Paşa...vb. örneklerini verir. Padişahlardan da lâkabıyla anılanlar vardır: Yıldırım Bayazıt, Deli Mustafa, Genç Osman vb. Yabancı devlet reislerinin de lâkaplarıyla anıldığı görülmektedir. Büyük Petro, Korkunç İvan vb. Meslek, rütbe, memurluk...isimleri de özel adın ve soyadının üstüne katılarak kişinin belirtilmesini tamamlar. İstanbul defterdarı (Üsküdar kaymakamı) ...Bay Orhan Demirel...gibi.⁶

A. Cevat Emre, *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Lâyiha* isimli eserinde de *Şekilsiz Tahsis Grupları* bahsinde ele aldığı, *Hüviyet Grupları* ve *İçtimai Unvan Grupları* maddesinde konuyu ayrıntılı bir biçimde inceler.

Emre, *Hüviyet Gruplarını*, “her nevi içtimai münasebetleri, mevki ve memuriyetleri, karabetleri tayine yarayan gruplardır.” diyerek komşumuz Fatma (hanım), kardeşiniz Ali bey, bakkal, tüccar Hasan efendi, doktor, muallim, profesör Mehmet bey örneklerini verir.

Emre, bu gruplarda ismi hasın evvel gelmesi de vardır, hissi (lâubali) kıymeti artar ifadesinde bulunarak Hayriye hanım teyzem, Aziz bey eniştem örneklerini sıralar.⁷

Emre, konumuzu doğrudan ilgilendiren hususu ise *içtimai unvan grupları* bahsinde şu şekilde işler. “Bu gruplarda ikinci rüknü teşkil eden isimlerin başlıcaları:

⁵ K. Grönbech, *Türkçenin Yapısı* (çev. Mehmet Akalın), TDK. Yayınları, Ank. 1995, s. 75-77.

⁶ A. C. Emre, *Türk Dilbilgisi*, TDK. Yayınları, İst. 1945, s. 411-412.

⁷ Ahmet Cevat Emre, *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Lâyiha*, I. cilt, Devlet Matbaası, İst. 1931, s. 313.

ağa, efendi, bey, paşa, hanım...dır. Bunlar ismi haslara ilâve olunur. Hasan Ağa, Mehmet Efendi, Fahri Bey, Osman Paşa gibi. İsmi haslardan evvel gelen sultan, halife, papa, patrik...unvanları da vardır. Bunların çoğu tarihe karışmıştır, ancak kitaplarda görülür.”⁸ Bu kısımda Hacı, Hoca, Usta, Kalfa unvanlarıyla, daha eski unvanlar olan Çelebi, Dede, Molla, Reis, Çorbacı, Koca başı, Voyvoda, Beşe unvanlarını işler.⁹ Emre, Ecnebi Unvanlar kısmında ise Ecnebler hakkında kullanılan unvanların en umumileri Fransızcadan alınanlardır, diyerek Mösyö, Madam, Matmazel, Sir, Mister, Sinyor, Sinyora, Her, Kirye, Dudu, Kokana, İmparator(-içe), Kral(-içe), Çar(-içe), Prens(-es), Dük (Düşes), Kont(-es), Arşidük(-şes), Marki(-z)...vs. unvanları verir.¹⁰

T. N. Gencan, konuyu *San (Unvan) Sıfatları* başlığı altında ele alarak “insanların -rütbe, derece, görev ve sosyal durumlarına göre- adlarına takılan saygı ve tanıtmaya sözcüklüdür. Bunlar da bir çeşit niteleme sıfatıdır.” biçiminde tanımlar. Gencan, San (unvan) sıfatlarının adlara takılışını;

1) Bütün sıfatlar gibi adlardan önce gelir: Bay Turgut, Bayan Sevim, Şehzade Cem, Aksak Timur, Yıldırım Beyazıt, Deli Pedro, Doktor Baykal, Mareşal Çakmak...

2) San sıfatlarının birçoğu adlardan sonra gelir: Namık Kemal Bey, Nigar Hanım, Ali Dayı, Zeynep Hatun, Ziya Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Dursun Onbaşı, Mehmet Ağa, Elif Bacı...

3) San sıfatlarının bir çoğu da, yerine göre, hem addan önce, hem addan sonra gelir: Sultan Murat, Kösem Sultan, Fatih Sultan Mehmet, Valide Sultan, Oğuz Han, Han Ahmet, Çelebi Mehmet, Evliya Çelebi, Osman Gazi, Gazi Osman Paşa, Ali Hoca, Hoca Ali... olarak üç türlü değerlendirir.¹¹

H. Ediskun da *Sıfat takımı* başlığı altında şu açıklamalarda bulunur: “Sıfat takımlarında sıfat, bir unvan sıfatı ise, kimi isimden önce, kimi isimden sonra, kimi önce de, sonra da gelebilir:

a) Bay Yalçın, Bayan Sevim, Mareşal Çakmak, Doktor Necdet... gibi

b) Ziya Paşa, Zeynep Onbaşı, Şinasi Efendi... gibi

c) Sultan Süleyman ya da Cem Sultan, Hoca Nasrettin ya da Nasrettin Hoca, Çelebi Mehmet ya da Evliya Çelebi... gibi.”¹²

Z. Korkmaz, *Sıfat Tamlaması Kalıbındaki Birleşik Adlar* başlığında şu açıklamaları yapar: “Sıfat tamlaması kalıbına girmiş bir kısım dağ, deniz, ırmak,

⁸ Ahmet Cevat Emre, *a.g.e.*, s.314.

⁹ Amet Cevat Emre, *a.g.e.*, s.315.

¹⁰ Ahmet Cevat Emre, *a.g.e.*, s.313-315.

¹¹ T. N. Gencan, *Dilbilgisi*, TDK. Yayınları, Ank. 1979, s. 179-180.

¹² H. Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İst. 1996, s. 145.

şehir, köy, semt gibi yer adlarıyla, tarihî adlar ve lâkaplar da vardır.” Korkmaz, konumuzu ilgilendiren şu örnekleri verir: Âşık Paşa, Deli Dumrul, Dördüncü Murat, Gazi Mustafa Kemal, Gazi Osman Paşa, Gazi Magosa, İncili Çavuş, Koca Mustafa Paşa, Kanuni Sultan Süleyman, Sarı Selim, Uzun Hasan, Yıldırım Beyazıt vb.¹³

Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde ise *unvan grubu* terimini kullanarak, “bir şahıs adı ile bir unvan veya akrabalık gösteren ismin eksiz olarak yana gelerek oluşturduğu belirtme grubu” biçiminde açıklar. Korkmaz'a göre, unvan gösteren isim şahıs adından önce de sonra da gelebilir. Bilge Kağan, İlbilge Hatun, Turgut Reis, Ali Çavuş, Binbaşı Cahit, Vali Reşit Galip, General Kazım Karabekir vb. biçiminde.¹⁴

T. Banguoğlu, *Yanaşma Takımları* başlığının *san öbekleri* alt başlığında konuya şu cümlelerle yer verir: “...*san (titre) anlatan adların kişi adlarına yanaşmasıyla meydana gelen yanaşma takımları çok kullanılır. Bunlara san öbekleri adını veririz.*” Banguoğlu, Eski Türkçeden beri kullanılan Oğuz Kağan, Bars Beg, Turgut Reis vb. örneklerle, Türkân Hanım, Sami Efendi, Dursun Ağa, Hasan Onbaşı, Galip Dede, Ayşe Bacı vb. örnekleri de ekler.¹⁵ Banguoğlu, unvanların başta yer alması durumunu ise “*Eski Türkçede san öbeklerinde yaşanan ayrıksız sona geldiği hâlde sonradan dilimize Farsça ve Arapça san öbekleriyle (Sultan Alparslan, Şeyh Sadreddin, Emir Süleyman, Şah İsmail örneklerindeki gibi) ters bir tertip de girmiştir.*” sözleriyle belirterek, bu tarz kullanımların sebebini belirtir.¹⁶

V. Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde *san* maddesinde özel addan önce veya sonra kullanılan sıfat görevli ad, ifadesini kullanır. Hatiboğlu, Hemşire Ayşe, Ayşe Hemşire, Öğretmen Gül, Gül Öğretmen, Binbaşı Ali, Ali Binbaşı, Çavuş Hasan, Hasan Çavuş vb. örnekleri verir.¹⁷

K. Bilgegil, konuyu *unvan grupları* başlığında ele alarak, “şahıs isimleri ile o isim sahiplerinin lâkap, künye, rütbe, sıfat ve mevkilerini ifade eden kelimelerin teşkil ettiği gruplardır. Tevfik Fikret Bey, Hayri Usta, Emrullah Efendi, Ferhunde Kalfa vb. sözler birer unvan grubudur.” ifadesinde bulunur.¹⁸ Bilgegil'in konuyla ilgili açıklamaları şöyledir:

a) Bunlar bazen lâaletâyyn bir künye ifade eder. Ali oğlu Hasan, Fikret Bey, Avundukzade Hüseyin, Baha kızı Emel, Mehmet Kaplan vb.

¹³ Z. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK. Yayınları, Ank. 2003, s. 140-141.

¹⁴ Z. Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK. Yayınları, Ank. 1992, s. 163-164.

¹⁵ T. Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK. yayınları, Ank. 1995, s. 513-514.

¹⁶ T. Banguoğlu, *a.g.e.*, s. 514.

¹⁷ V. Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK. Yayınları, 1972, s. 81.

¹⁸ K. Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İst. 1984, s. 160.

b) Bazen lâkap ifade eder. Dal Yusuf, Altın Nine, İncik Mehmet, Püsküllü İsmail Hakkı vb.

c) Akrabalık ifade eder. Emeti Hala, Hasan Amca, Bey Baba, Rıza Ağabey, Fahriye Yenge vb.

d) Meslek ifade eder. Mimar Sinan, Marangoz Ahmet, Şoför Mehmet, Şair Abdülhâk Hamid, Zabıt Kâtibi Ali Efendi vb.

e) Rütbe, derece ifade eder. Gâlip Dede, Yüzbaşı Ahmet Efendi, Kolağası Recep Efendi, Yarbay Meriç Gürkaynak, General Doktor Raif Gürün vb.

Unvan grupları, bir isim tamlamasına belirten veya belirtilen olarak katılabilirler: (Ankara valisi Abidin Paşa)nın Mesnevi şerhi, Şadi'nin (Efendi Baba)sı gibi. (161)¹⁹

Bütün bu görüşlerden sonra M. Ergin Dede Korkut Kitabı II isimli eserinde, Dede Korkut'taki unvanların ismin hem önünde hem sonunda yer alabileceğini ileri sürer. Ergin, "*Dede Korkut'ta unvan grubunda dikkati çeken şey unvanların başa da getirilmesidir. Dede Korkut, Dedem Korkut, Han Kazan, Big Yigenek, Big Begil, Han Kazan, Han Beyrek misallerinde olduğu gibi. Bu Azeri sahasının hususiyetidir.*" diyerek unvanların başta yer alabileceğini, "*burada kaydedilecek bir nokta da Dede Korkut'ta koca kelimesinin unvan olarak dikkati çekmesidir. Aruz Koca, Duha Koca, Ense Koca, Eylik Koca, Gaflet Koca, Kaçlı Koca, Kazılık Koca, Koşur Koca, Uşun Koca, Yapağulu Koca, Yunlu Koca misallerinde olduğu gibi. Kelimenin bu manası ve kullanılışı bugün Azeri Türkçesinde de vardır.*" diyerek unvanların sonda da yer alabileceğini tespit eder.²⁰

Bu görüşün neticesinde, unvan grubunu bünyesinde unvan veya akrabalık ismi taşıyıp, beraberinde kullanıldığı ismin hem önünde hem sonunda yer alabilen kelime grubu şeklinde tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Biz de Dede Korkut'ta geçen unvanların ya da akrabalık isimlerinin isimlerle kullanımlarını göz önünde bulundurarak unvan grupları oluşturdukları görüşünü paylaşıyoruz.

Bu çalışma, bir destanî Oğuz hikâyeleri mecmuası olup, Türk dilinin, Türk edebiyatının, Türk kültürünün en güzel ve en dikkate değer eserlerinden biri olan Dede Korkut'taki unvan gruplarını tespit etmek üzere hazırlanmıştır. Böyle bir çalışma hazırlamamızdaki en büyük etkiyi şüphesiz ki, "Dede Korkut" ifadesi sağlamıştır. Çalışmada yer alan unvan gruplarının tespiti için M. Ergin'in

¹⁹ K. Bilgegil, *a.g.e.*, s. 160-161.

²⁰ M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, TDK. Yayınları, Ank. 1997, s. 474.

Dede Korkut Kitabı I – II isimli eserlerinden faydalanılmıştır.²¹ Tarama yöntemiyle elde edilen unvan grupları 23 ana başlık altında incelenmiş olup; gruplar, unvan veya akrabalık ismine göre, alfabetik düzende sıralanmıştır. Her bir unvan grubu için bir örnek verilmiştir. Bu grupları görelim:

I. Ağa Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

I.1. *İsim + Ağa kuruluşunda olanlar*

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

I.2. *Ağa(+m) + İsim kuruluşunda olanlar*

Ağam Beyrek: “*Ağam Beyrek* gideli yaylarum yok.” (103-8)

Ağam Kazan: “*Ağam Kazan* sası dinlü Gürcistan azğında oturursın...” (37-4)

II. Alp Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

II.1. *İsim + Alp kuruluşunda olanlar*

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

II.2. *Alp, Alp(+um) + İsim kuruluşunda olanlar*

Alp Eren: “...Eylik Koca oğlu *Alp Eren* çapar yetdi.” (62-12-13)

Alp Rüstem: “*Alp Rüstem* aydur.” (288-13)

Alpum Uruz: “*Alpum Uruz*, aşlanum Uruz, Ağ şağallu babağa kıyma oğul.” (289-13)

III. Ana Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

III.1. *İsim + Ana kuruluşunda olanlar*

Karıçuk Ana: “*Karıçuk ana*nı getürmüşüz.” (58,10)

III.2. *Ana + İsim kuruluşunda olanlar*

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

IV. Aslan Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

IV.1. *İsim + Aslan kuruluşunda olanlar*

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

IV.2. *Aslan(+um)+ İsim kuruluşunda olanlar*

Aşlanum Uruz: “*Alpum Uruz*, *aşlanum Uruz*, Ağ şağallu babağa kıyma oğul.” (289-13)

V. Ata Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

V.1. *İsim + Ata kuruluşunda olanlar*

Korçut Ata: “Her ne iş olsa *Korçut Ataya* tanışmayınça işlemezler idi.” (2-8-9)

²¹ M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı I (Giriş – Metin – Faksimile)*, TDK. Yayınları, Ank. 1989; M. Ergin, a.g.e.

V.2. Ata + İsim kuruluşunda olanlar

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

VI. Big Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

VI.1. İsim + Big (Bey) kuruluşunda olanlar

Buğaç Big: “*Buğaç Big* yirinden örü türdü...” (31-2)

*Delü*²² *Big*: “*Delü Big* diledi ki Dedeyi depere çala.” (84, 9)

Çazan Big: “*Çazan Big*de bir hayfumuz çaldı.” (39-5)

Pay Piçen Big: “*Pay Piçen Big* dağı Bayındır Hanuñ şöhbetine gelmiş idi.” (68-11)

Pay Püre Big: “*Pay Püre Big* aydur.” (67-13)

Şalur Big: “Berü gelgil *Şalur Bigi* Şalur görki.” (135-13)

Uruz Big: “*Çara Budak*, *Delü Tundar*, *Çazan oğlu Uruz Big* bunlar hişara yoriyiş itdiler.” (120-11)

VI.2. Big (Bey) + İsim kuruluşunda olanlar

Big Begil: “*Çalkubanı* yirünüzden örü turuñ, yatur yirde *Big Begil* tutuñ.” (243-5)

Big Çazan: “*Şalur Çazan*, *Big Çazan* ölü misin diri misin...” (42-8)

VII. Dayı Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

VII.1. İsim + Dayı kuruluşunda olanlar

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

VII.2. Dayı(+m) + İsim kuruluşunda olanlar

Dayım Emen: “ol ere bağıdım, *dayım Emen* imiş anı bildim.” (207-5)

VIII. Dede, Dedem Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

VIII.1. İsim + Dede, Dedem kuruluşunda olanlar

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

VIII.2. Dede, Dede(+m) + İsim kuruluşunda olanlar

Dede Çorçut: “*Dede Çorçut* birin bindi, birin yetdi...” (82-10)

Dedem Çorçut: “*Dedem Çorçut* geldi, oğlana ad çodı.” (75-3)

Dede Şultān: “Hay *Dede Şultān*, Tañrı bunuñ semüzin de alsun, aruğında...” (88-8-9)

IX. Delü Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

IX.1. İsim + Delü kuruluşunda olanlar

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

IX.2. Delü + İsim kuruluşunda olanlar

Delü Budak: “*Cılasun* yigitler ile *Çara Göne oğlu Delü Budak* şoldan depdü.” (64-1-2)

²² Buradaki 'Delü' kelimesini, kahramanın ismi olarak değerlendirdik.

Delü Dumrul: “*Delü Dumrul* aydur.” (156-2-3)

Delü Evren: “Ejderhalar ağzından adam alan *Delü Evren* bile varsun.” (206-2)

Delü Karçar: “Meger sultanum, *Delü Karçar* dağı ağ ban ivini ağ ban otağını ara yirin zerine urdurmuş idi.” (82-12)

Delü undar (Dundar): “aş Oğuz Bigleriyile *Delü undar* sağdan depdi.” (63-13)

X. an unvanıyla kurulan unvan grupları

X.1. İsim + an kuruluşunda olanlar

Bayındır an: “Ağ bidevisin ekdürdi. *Bayındır an*uđ yağısın başan şir şem-seddin bindi.” (37-9)

Beyrek an: “*Beyrek an* dağı oğın atdı, dibine gerdegin dikdi...” (89-6)

Buğaç an: “*Buğaç an* apup yetdi.” (31-7)

Dirse an: “Meger *Dirse an* dirler idi bir bigüñ oğlu ızı yođ idi.” (11-1)

azan an: “alkubanı *azan an* yirinden ırı gldi.” (293-10)

Oğuz an: “*Oğuz an*uđ ılkısı gelüp aber getürdi.” (213-10-11)

Pay Püre an: “Babası *Pay Püre an* aydur.” (81,4)

X.2. an, an(+um) + İsim kuruluşunda olanlar

an Baba: “*an baban*uđ yanına men varayın.” (138-11)

anum Basat: “Aruz oğlu *anum Basat* mağa meded didi.” (221-6-7)

an Beyrek: “Vay kalın Oğuzun imrenesi *an Beyrek* diyüp zarı zarı ağladı.” (92-8)

an Bayındır: “anlar anı *an Bayındır* yılda bir kerre oy idüp Oğuz biglerin konuğlar idi.” (10-4)

an azan: “Beli *an azan* maşlahatdur.” (37-1)

anum azan: “an Uruzun babası *anum azan* ünüm ağla.” (110-6)

*an ızı*²³: “*an ızı* görđi kim *azan* gelür...” (135-7)

an Uruz: “...arauğun aplanı, onur atun iyesi, *an Uruzun* ağası, *Bayındır an*uđ güyegüsi, alın Oğuzun devleti, almış yigit arası Salur *azan* yirinden urmiş idi.” (35-13)

XI. atun Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XI.1. İsim + atun kuruluşunda olanlar

Burla atun: “Boyı uzun *Burla atun* bunı işitdi.” (51-6)

Selcen atun: “*Selcen atun* dağı burada soylamış, görelüm anum ne soylamış...” (199-13)

²³ ‘kız’ kelimesi isim olarak değerlendirilmiştir.

XI.2. Hatun + İsim kuruluşunda olanlar

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XII. Kara Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XII.1. İsim + Kara kuruluşunda olanlar

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XII.2. Kara (Kara+ça, Kara+çuğ) + İsim kuruluşunda olanlar

Kara Arslan: “*Kara Arslan* Meliki *Kara Budak* yire şaldı.” (120-8)

Kara Budak: “*Kara Budak*, Delü Tundar, *Kazan oğlu Uruz Big* bunlar hişara yorıyış itdiler.” (120-11)

Kara Çekür: “Biri *Çan Turalı*, biri *Kara Çekür* ve oğlu *Kırık Kınuk* ve boz aygırlu *Beyrek*.” (180-1-2)

Kara Dervend: “Bu yañadan dahı bazırğanlar gelübeni *Kara Dervend* ağzına konmuşlar-idi.” (70,11)

Kara Göne: “*Kazan Bigün* karındaşı *Kara Göne* bindi.” (37-8)

Kara Polat: “*Kara Polat* öz kılıcuñ virgil maña.” (49-1)

Kara Tekür: “*Kara Tekür* Delü Tundar kılıçladı yire şaldı.” (120-7)

Kara Tüken: “Sağ tarafda *Kara Tüken* Melike *Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar* karşı geldi.” (64-6-7)

Karaça Çoban: “*Kazan köpegi* kovalayı *Karaça Çoban*ñ üzerine geldi...” (47-3)

*Karaçuğ Çoban**: “Gice yatur iken *Karaçuğ Çoban* kara kaygulu vâkı‘a gördi...” (39-10)

XIII. Kardeş Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XIII.1. İsim + Kardeş kuruluşunda olanlar

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XIII.2. Kardeş, Kardeş(+um) İsim kuruluşunda olanlar

Kardeş Kazan: “Çal kılıcuñ *kardeş Kazan* yetdüm, didi.” (60-1)

Kardeş (Karındaşum) Kıyan: “*Karadaşum Kıyan*ñ kanın almayınca komazam.” (223-9-10)

XIV. Kız Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XIV.1. İsim + Kız kuruluşunda olanlar

Çan Kız: “konşularına çağırır ki...*Çan Kız*, *Çan Paşa*, *Ayna Melek*, *Çutlu Melek* ölmege yitmege yitmemiş idüm.” (8-12)

* ‘çoban’ kelimeleri isim olarak değerlendirilmiştir.

XIV.2. Kız +İsim kuruluşunda olanlar

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XV. Koca Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları**XV.1. İsim + Koca kuruluşunda olanlar**

Aruz Koca: “Anlar eyle diğec at ağızlu *Aruz Koca* iki dizinüñ üstüne çökti.” (37-3)

Duğa Koca: “Duğa Koca (Koca) oğlu *Delü Dumrul* boyını beyân ider hanum hey.” (154-13)

Eñse Koca: “Menim karımum *Eñse Koca* oğlu Oğçı olsun.” (302-2)

Eylik Koca: “...*Eylik Koca* oğlu Dülek Evren bile varsun didi.” (205-11)

Ğaflet Koca: “*Ğaflet Koca* oğlu Şir Şemseddin çapar yetdi.” (61-11)

Kağlı Koca: “Oğuz zamânında *Kağlı Koca* dirler-idi.” (170-6)

Kazılık Koca: “*Kazılık Koca* dirler-idi bir kişi var-idi.” (201-3-4)

Koñur Koca: “...adına *Koñur Koca* Şaru Çoban dirler-idi.” (214-11)

Uşun Koca: “Oğuz zamânında *Uşun Koca* dirler bir kişi var-idi.” (253-11)

Yapağulu Koca: “Yuñlu Koca ile *Yapağulu Kocayı* Depegöze virün aşım pişürsün didi.” (220-4)

Yuñlu Koca: “*Yuñlu Koca* ile *Yapağulu Kocayı* Depegöze virün aşım pişürsün didi.” (220-4)

XV.2. Koca + İsim kuruluşunda olanlar

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XVI. Melek Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları**XVI.1. Melek + İsim kuruluşunda olanlar**

Dede Korkut'ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XVI.2. İsim + Melek kuruluşunda olanlar

Ayna Melek: “...koñşularına çağırur ki kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, *Ayna Melek*, *Çutlu Melek* ölmege yitmege gitmemiş-idüm.” (8-12)

Çutlu Melek: “...koñşularına çağırur ki kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, *Ayna Melek*, *Çutlu Melek* ölmege yitmege gitmemiş-idüm.” (8-12)

XVII. Melik Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları**XVII.1. İsim + Melik kuruluşunda olanlar**

Buğaçuk Melik: “Şol tarafda *Buğaçuk Melike* Kara Göne oğlu *Delü Budağ* karşı geldi.” (64-8-9)

Kaççağ Melik: “Merdin kal'asın depüp yıkan, demür yaylu *Kaççağ Melike* kan kusduran...” (60-7)

Ƙara Arslan Melik: “Ƙara Arslan Meliki Ƙara Budak yire Şaldı.” (120-8)

Ƙara Tũken Melik: “Őađ tarafda *Ƙara Tũken Melike* Ƙıyan Selĉuk oğlu Delũ Tũdar karŐu geldi.” (64-6-7)

Şofi Şandal Melik: “...Şofi Şandal Melike kan Őusduran, kırĉ cũbbe bũrinũp otuz yidi kal’ a bigũnũn maĥbũb Őızlarını ĉalup...” (62-10)

Őokli Melik: “...vardı kãfirler azđunu *Őokli Melike* ĥaber virdi...” (38-2)

XVII.2. Melik + İsim kuruluşunda olanlar

Dede Korkut’ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XVIII. Oğlan Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XVIII.1. İsim + Oğlan kuruluşunda olanlar

Ėızır oğlan: “Oğlan anda yıkıldığda boz atlu *Ėızır oğlana* ĥazır oldu.” (26-11)

Ƙazan oğlan: “*Ƙazan oğlan* avda idũgin andan bileyin.” (140-13)

XVIII.2. Oğlan(+ĉuk+ı) + İsim kuruluşunda olanlar

Ođlanĉuđı Ermen: “*Ođlanĉuđı Emren* bahadır babasına karŐu geldi.” (241-4-5)

XIX. Oğul Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XIX.1. İsim + Oğul(+um) kuruluşunda olanlar

Oğlum Uruz: “*Oğlum Uruz* oĥ atanda puta ĉalmıŐ. ” (44-8)

XIX.2. Oğul(+um) + İsim kuruluşunda olanlar

Dede Korkut’ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XX. Paşa Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XX.1. İsim + Paşa kuruluşunda olanlar

ĉan Paşa: “ĉonŐularına ĉađırır ki...ĉan Ƙız, *ĉan Paşa*, Ayna Melek, Ƙutlu Melek olmege yitmege yitmemiş idũm.” (8-12)

XX.2. Paşa + İsim kuruluşunda olanlar

Dede Korkut’ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XXI. Peyđamber Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XXI.1. İsim + Peyđamber kuruluşunda olanlar

Nuĥ Peyđamber: “Ol *Nuĥ Peyđamberũn* eŐegi aŐlıdır.” (9-12)

XXI.2. Peyđamber + İsim kuruluşunda olanlar

Dede Korkut’ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XXII. Őãh Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XXII.1. İsim + Őãh kuruluşunda olanlar

Őãh Ėasan: “*Őãh Ėasan* ile Ėũseyneũn biŐigi ađaĉ. ” (55-12)

Şāh Hüseyn: “*Şāh* Hasan ile *Hüseyn*ün bişiği ağaç.” (55-12)

Şāh-ı Merdān ‘Alī: “*Şāh-ı Merdān ‘Alī*ün Döldülinün eyeri ağaç.” (55-10-11)

Şāh-ı Merdān Döldüli: “*Şāh-ı Merdān Döldülinün* eyeri ağaç.” (55-10-11)

XXII.2. *Şāh + İsim kuruluşunda olanlar*

Dede Korkut’ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

XXIII. Yinge Unvanıyla Kurulan Unvan Grupları

XXIII.1. *İsim + Yinge kuruluşunda olanlar*

Kışırça Yinge: “*Kışırça Yinge* dirler bir hatun var idi...” (77-1)

XXIII.2. *Yinge + İsim kuruluşunda olanlar*

Dede Korkut’ta bu kuruluşta unvan grubu kullanılmamaktadır.

* * *

Taramalarımız sırasında Dede Korkut’ta birleşik isim grubu kuruluşunda olan kelime gruplarıyla karşılaşılmıştır. Gramercilerimiz arasında hangi yapıların birleşik isim, hangi yapıların unvan grubu olduğu konusunda birteliktelik olmadığını da göz önünde bulundurarak Eserde geçen birleşik isim gruplarının verilmesi uygun görülmüştür. L. Karahan, birleşik isim grubunu, “bir şahsa özel ad olmak üzere bir araya gelen kelimeler topluluğudur” şeklinde tanımlarken, tanımlananı özel isim olan sıfat tamlamaları zamanla bir şahsa ad olmak üzere ‘birleşik isim grubuna’ dönüşebilir, der.²⁴ Bu tanımdan ve açıklamadan da hareketle, Dede Korkut’taki birleşik isim gruplarını, alfabetik düzende ve her gruba bir örnek vererek şu şekilde göstermek mümkündür:

Allah Ta‘āla: “...oğlı kızı olmayanı *Allah Ta‘āla* kargayupdur, biz dahı kargaruz.” (10-12)

Bamsı (Basma) Beyrek: “Sevişdüğüm *Bamsı Beyrek* sen degülsin.” (116-3)

Bogazça Fatma: “Bu kez *Bogazça Fatma* dirler bir hatun var-idi.” (112-11)

Boz Oğ: “Üç oğ *Boz oğ* karşılaşdılar.” (301-13)

Bügdüz Emen: “...acığı tütanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlı *Bügdüz Emen* çapar yetdi.” (62-5)

Banı (Banu) Çiçek: “Banı Çiçek aydur.” (77-10)

Direk Tekür: “Ol kal‘ anuñ bir teküri var idi. Adına Arşun oğlı *Direk Tekür* dirler idi.” (202-12-13)

Demür Güçi: “Kıyan Güçi, *Demür Güçi* bu iki kardaşı yanına aldı, ağıluğ kapusını berkitdi...” (39-12)

²⁴ L. Karahan, a.g.e., s.69.

Dülek Evren: “Ağ alımlı Bayındır Hanun bigler bigisi Şalur Kazan, kartası Kara Göne, dönebilmez *Dülek Evren*, Düzen oğlu Alp Rüstem, boz atlu Beyrek, Big Ebigilün ivinde içerler-idi.” (249-11)

Ebübekir Şıddık: “Muhammedün sağ yanında namaz kılan *Ebübekir Şıddık* görklü.” (5-13)

Haq Ta’ala: “*Haq Ta’alanun* emri-y-ile Delü Karçaruñ eli yukaruda aşılı qaldı.” (84,11)

İç Oğuz: “*İç Oğuzun* Taş Oğuzun biglerin üstüne yıgnak itgil.” (14-6)

Kafir Tekür: “Kafir Tekür aydur.” (250-5-6)

Kalın Oğuz: “...Karaçuğun kaplanı, koñur atun iyesi, Han Uruzun ağası, Bayındır Hanun güyegüsi, *Kalın Oğuzun* devleti, qalmıñ yigit arhası Salur Kazan yirinden tırmıñ idi.” (35-13)

Kam Gam: “Kam Gam oğlu Han Bayındır yirinden tırmıñ idi.” (66-12)

Kam Püre: “*Kam Pürenün* oğlu Bamsı Beyrek boyını beyan ider.” (66-11)

Kan Abqaza: “*Kan Abqaza* iline men giderem.” (124-6)

Kan Turalı: “*Kan Turalı* dirler-idi.” (170-8)

Kapaq Kan: “*Kapaq Kan* dirler bir kişi var-idi.” (220-9)

Karvadı Beyrek: “*Karvadı Beyregi* bileginden tutdı.” (287-7)

Kırk Kınuk: “Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu *Kırk Kınuk* ve boz ayğırlı Beyrek.” (180-1-2)

Kıyan Güçi: “*Kıyan Güçi*, Demür Güçi bu iki qardaşı yanına aldı, ağılun qapusını berkitdi...” (39-12)

Kıyan Selçük: “Ulu qardaşun adı *Kıyan Selçükdür*.” (214-8)

Muhammed Muştafa: “...adı görklü Muhammed Muştafa yüzi şuyına bağışlasun.” (66-10)

Müsa Kelim: “*Müsa Kelimün* ‘aşası ağaç.” (55-8)

‘Osmān ‘Affan: “‘ālimler serveri ‘Osmān ‘Affan oğlu görklü.” (6-7)

Pay Piçen: “*Pay Piçen* Big dañı Bayındır Hanun şöhetine gelmiñ idi.” (68-11)

Pay Püre: “*Pay Pürenün* oğlu-y-içün bir deniz kulunu boz ayğır aldılar.” (69-13)

Şalur Kazan: “*Şalur Kazanun* ivi yağmaladığı boyı beyan ider.” (35-10)

Şaru Çoban: “...adına Koñur Koca *Şaru Çoban* dirler-idi.” (214-11)

Şoğan Şaru: “Yirün bir uçından bir uçına yetem diyen *Şoğan Şaru* bile varsun.” (206-3)

Şofi Şandal: "...*Şofi Şandal* Melike han kUSDuran, kırk cÜbbe bürinüp otuz yidi kal'a bigünün maĥbüb kızlarını çalup..." (62-10)

Şir Şemseddin: "Bayındır¹ Hanuñ yaĥısın başan *Şir Şemseddin* bindi." (37-10)

Taĥrı Ta'āla: "...oĥlı kıızı olmayanı *Taĥrı Ta'āla* kargayupdur..." (12-3)

Taş Oĥuz: "İç Oĥuzuñ *Taş Oĥuzuñ* biglerin üstüne yıĥnak itgil." (14-6)

Ters Uzamış: "Meger hanum gine bir gün bigleri basup otunçak, *Ters Uzamış* dirleridi." (254-5)

Üç Oĥ: "Üç oĥ Boz oĥ karşılaşdılar." (301-13)

Yayhan Keşiş: "*Yayhan Keşiş* oĥlından oĥlı toĥar..." (58-11-12)

* * *

Taramalarımız sırasında Dede Korkut'ta, içi içe tamlamalardan oluşan, önce bir sıfat tamlaması daha sonra bir isim tamlaması kuruluşunda olan, bunu da "oĥlı" sözcüĥüyle baĥlanarak saĥlayan yapılarla karşılaşılmıştır. Bunları, "*Aruz oĥlı Basat*", "*Begil oĥlı Emren*", "*Kazan oĥlı Uruz*", "*Yaĥrıncı oĥlı İlalmiş*", "*Yalançı oĥlı Yaltaçuk (Yartaçuk)*" vb. şeklinde sıralamak mümkündür. Bu tarz yapılar, konumuzun dışında olduĥu gerekçesiyle incelenmemiştir.

* * *

Sonuç

Unvan grubu, bünyesinde unvan veya akrabalık ismi taşıyıp, beraberinde kullanıldıĥı ismin hem önünde hem sonunda yer alabilen kelime grubudur.

Bu çalışmada Dede Korkut'taki unvan grupları ele alınmıştır. 23 ana başlık altında incelediĥimiz bu gruplarla ilgili şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

Eserde en fazla "*Han*" unvanıyla kurulan unvan grubu kullanılmıştır. İsim + Han kuruluşunda 7 tane, Han + İsim kuruluşunda 8 tane olmak üzere, Han unvanının 15 ayrı isimle kullanımı mevcuttur.

Eserde en az "*Ana*", "*Aslan*", "*Ata*", "*Dayı*", "*Kız*", "*Oĥul*", "*Paşa*", "*Peyĥamber*", "*Yinge*" unvanlarıyla kurulan unvan grupları kullanılmıştır. Dede Korkut'ta bu unvanların bir tek isimle kullanımlarına rastlanır.

Eserde, isim + unvan yapısında olup, en çok kullanılan unvan "*Koca*" sözcüĥüdür. Bu unvanın Dede Korkut'ta 11 ayrı isimle kullanımı bulunmaktadır.

Eserde, aynı unvanla, hem isim + unvan hem unvan + isim kuruluşunda örneĥi bulunan unvan grupları vardır. Bunlar, "*Big (Bey)*", "*Han*", "*Oĥlan*" şeklinde sıralanabilir.

Eserde, sadece isim + unvan şeklinde kullanımına rastlanan unvanlar, "*Ana*", "*Ata*", "*Kız*", "*Hatun*", "*Koca*", "*Melek*", "*Melik*", "*Peyĥamber*", "*Oĥul*", "*Paşa*", "*Yinge*" şeklinde sıralanabilir.

Eserde, sadece unvan + isim şeklinde kullanımına rastlanan unvanlar “Ağa”, “Alp (Alpum)”, “Aslan (Aslanum)”, “Dayı (Dayım)”, “Dede (Dedem)”, “Delü”, “Kara (Karaça, Karaçuğ)”, “Kardaş (Kardaşum)” şeklinde sıralanabilir.

Bunları oranlayacak olursak, hem isim + unvan hem unvan + isimle kullanımı bulunan unvanların sayısı 3, sadece isim + unvan şeklinde kullanımı bulunan unvanların sayısı 11, sadece unvan + isim şeklinde kullanımı bulunan unvanların sayısı 9’dur.

Görüldüğü gibi, Dede Korkut’ta isim + unvan şeklinde kullanılan unvan gruplarının başka bir deyişle, unvanların sonda yer aldığı unvan gruplarının sayısı diğerlerine göre fazla olmakla birlikte, unvanların başta yer aldığı ya da unvan + isim şeklinde kullanılan unvan gruplarının sayısının da göze çarpar nitelikte olması dikkat çekicidir.